

her gün çalışmasını sağladı (TSMA, nr. E 5381). II. Mahmud devrinde tatil uygulamasına yeniden başlandı. 1247'de (1831-32) Bâbü'lî ile diğer bazı resmî dairelerde perşembe ve pazar (Lutfî, III, 173), Bâb-ı Defterî'de ise pazartesi ve perşembe günleri hafta tatili yapıyordu (a.g.e., IV, 100). Fakat defterdarlıktaki memurların haftada iki gün çalışmamasının işleri aksattığı gerekçesiyle yalnız pazar günü tatil yapılması kabul edildi. Mısır meselesi yüzünden işlerin çoğalmasından dolayı bir günlük tatil de diğer devlet daireleriyle birlikte kaldırıldı. Mısır meselesi halledildikten sonra hafta tatili uygulamasına yeniden başlandı ve 1249'da (1833-34) yalnız defterdarlık memurlarının perşembe günleri tatil yapmasına karar verildi (a.g.e., IV, 100). 1252 (1836) yılında yapılan bir düzenleme ile Bâbü'lî memurlarının da perşembe günleri çalışmaması kararlaştırıldı (a.g.e., V, 55; *Takvîm-i Vekâyi'*, sy. 136). Daha sonra, buna pazar gününün de eklenerek hafta tatilinin iki güne çıkarıldığı (a.g.e., sy. 167), ancak Tanzimat'ın ilânından (3 Kasım 1839) sonra bunun kaldırıldığı ve tatil günü olarak yalnız perşembenin bırakıldığı anlaşılmaktadır (BA, İrade-Dahiliye, nr. 380; BA, BEO, *Ayniyat Defteri*, nr. 766, s. 162; *Takvîm-i Vekâyi'*, sy. 194). Fakat bu tatil günü de pek uzun sürmedi. Perşembe günü tatil yapan devlet memurlarının çoğu ertesi günü cuma namazını bahane ederek işlerinin başına gelmemeye başlayınca 4 Zilhicce 1257 (17 Ocak 1842) tarihli irade ile hafta tatili perşembeden cumaya alındı (BA, İrade-Dahiliye, nr. 2482; BA, *Buyruldu Defteri*, nr. 3, s. 54; BA, BEO, *Ayniyat Defteri*, nr. 767, s. 46). Adı geçen iradede, tatil gününün cuma alınmasıyla bu mübarek güne saygı gösterilmiş olacağı ileri sürülmektedir. Bu ifadeden, memurların cumaya haftanın diğer günlerinden farklı bir önem vermeleri sebebiyle o günü kendilerine ayırmayı istedikleri anlaşılmaktadır. Diğer taraftan gayri müslim memurların kendi dinî günlerinde tatil yapmaları müslüman memurlara da örnek olmaktaydı.

Cuma günü, yalnız resmî devlet dairelerinde çalışan müslümanlar için hafta tatili olarak kabul edilmişti. Tanzimat'tan sonra açılan yeni mektepler de cuma günü tatil edildikleri halde medreseler yine eskisi gibi salı günü tatil yapıyordu. Müslüman olmayan memurlarla sanat ve ticaret erbabı halkın hafta tatili yoktu. Bu arada hristiyan memurlar pazar

günü, Müsevîler ise cumartesi günü tatil yapıyordu. Zaman içinde sanat ve ticaretle uğraşanlar da kanunî mecburiyet olmadığı halde hafta tatili uygulamaya başladılar. Böylece Osmanlı ülkesinde müslümanların cuma, Müsevîler'in cumartesi ve hristiyanların pazar olmak üzere haftada üç tatil günü ortaya çıktı.

Millî Mücadele'den sonra ülkenin iktisaden kalkınması yollarını tesbit etmek üzere toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde (17 Şubat-4 Mart 1923) bütün müslüman ve gayri müslimlerin uyacakları bir hafta tatilinin belirlenmesi hususu gündeme geldi ve tüccar grubunca hazırlanan üç maddelik teklif oy birliğiyle kabul edildi. Bu teklif, hangi din ve mezhepten olursa olsun bütün Türk vatandaşlarının cuma günü tatil yapmasını öngörüyordu. Ayrıca cuma gününün dışında da iş yerini kapatmak isteyenler serbest olacaktı (Afetinan, s. 33-34).

Kongrede alınan bu karar gereğince Cumhuriyet'in ilânından sonra cuma gününün hafta tatili olarak kabulü için 19 Kasım 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne iki kanun teklifi sunuldu. Gümüşhane mebusu Zeki Bey'in teklifi cuma gününün genel hafta tatili sayılmasını ve bütün iş yerlerinin kapatılmasını öngörüyordu. Kanunun gerekçesinde müslümanların cuma, hristiyanların pazar ve Müsevîler'in cumartesi tatil yapmalarının millî hâkimiyet ve iktisadî hayatla bağdaşmadığı ileri sürülmekteydi. Menteşe mebusu Şükrü Kaya ve otuz iki arkadaşınca verilen ikinci teklif ise nüfusu 30.000'den fazla olan şehirlerde cuma gününün hafta tatili olarak kabulünü öngörmekteydi. Teklifin gerekçesinde milleti oluşturan asıl unsurların müslüman olduğu, İslâmiyet'te cuma tatili bulunmamasıyla birlikte geleneklerin cumayı tatil kabul ettiği belirtilmekteydi (TBMM Zabıt Ceridesi, II. Devre, IV, 641-644).

Hafta tatiliyle ilgili teklifler İktisat ve Adliye komisyonlarında birleştirildikten sonra genel kurula sevk edildi. Teklif üzerindeki müzakerelere 29 Aralık 1923'te başlandı. İktisat Komisyonu adına söz alan Yusuf Akçura, halkın ekseriyeti müslüman olan ülkede cumanın genel hafta tatili olarak kabul edilmesinin adalete uygun olduğunu, azınlıkların cumanın dışındaki günlerde de tatil yapmakta serbest olduklarını, fakat cuma günü çalışmaya veya çalıştırmaya hakları olmadığını söyledi. Saruhan mebusu Âbidin Bey de müslümanlarca en önemli gün

sayılan cuma gününün meclis tarafından hafta tatili yapıldığını, bunun dışındaki günlerde isteyenlerin dükkânlarını kapatabileceğini belirtti (a.g.e., IV, 649-650). Müzakerelerin tamamlanmasından sonra oy birliğiyle kabul edilen 2 Kânunusânî 1340 (2 Ocak 1924) tarih ve 394 sayılı Hafta Tatili Kanunu on dört maddeden oluşmaktaydı. Birinci maddeye göre nüfusu 10.000 veya daha fazla olan şehirlerde bütün iş yerleri haftada bir gün tatil yapmak mecburiyetindeydi ve bu tatil günü de cuma olacaktı. Resmî dairelerle genel ve özel sınaî ve ticarî kurumlarda görev alanların haftada altı günden fazla çalıştırılması ikinci madde ile yasaklanıyordu. Bu kanun nüfusu 10.000'den az olan şehirlerde de belediye meclisinin kararıyla uygulanabilecekti (*Düstur*, Üçüncü tertip, V, 516-518).

Türk-İslâm tarihinde ilk defa cuma gününü bütün müslüman ve gayri müslimlerin uyacakları genel hafta tatili olarak kabul eden bu kanunu basın olumlu karşıladı. Halk tarafından da büyük sevinçle karşılanan kanunun genelde ekonomik zorunluluktan doğmuş olmakla birlikte sosyal içeriği daha ağır basıyordu. Milliyet, din, adalet ve siyaset konuları kanunun kabulünde önemli rol oynamıştır. Emperyalizme karşı millî bir mücadele vermiş olan Türkiye Büyük Millet Meclisi, cuma gününün hafta tatili yapılmasını âdeti bağımsızlığının bir ispatı şeklinde değerlendirmiş, bilhassa cuma günü üzerinde ısrar edilmesinde hâkim unsurların müslüman olması gerekçe olarak ileri sürülmüştür.

Hafta Tatili Kanunu 1935'te yapılan değişikliğe kadar yürürlükte kaldı. Başvekil İsmet İnönü'nün imzasıyla 13 Mayıs 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilen millî bayram ve genel tatiller hakkındaki kanun teklifi hafta tatilinin cumadan pazara alınmasını öngörmekteydi. Gerekçesinde de pazarın milletlerarası tatil günü olduğu, bu tatil gününden ayrılmakla ülkenin ekonomik açıdan büyük kayıplara uğradığı ileri sürülmekteydi (TBMM Zabıt Ceridesi, V. Devre, III, 1). İlgili komisyonlarda görüşüldükten sonra 23 Mayıs'ta genel kurula sevk edilen teklifin bütünü üzerinde konuşan milletvekillerinin hepsi hafta tatilinin cumadan pazara alınmasının isabetli olduğunu ifade etti. Konuşmacılar, İslâmiyet'te cuma gününün namaz saati hariç tatil olmadığını, ayrıca Cumhuriyet'te birlikte Avrupalı devletler sırasına girildiğini, bu devletlerin kabul etti-

ği pazar gününün tatil yapılmasının zorunlu bulunduğunu ileri sürüyorlardı. Bazıları da pazar günü tatil yapmayı Batı medeniyetinin bir gereği olarak görüyor, artık köhne kanunlardan kurtulmak gerektiğini ve taassup dönemlerinin geride bırakıldığını söylüyordu. Teklif üzerinde yapılan konuşmalara cevap vermek üzere söz alan Dahiliye Vekili Şükrü Kaya kanunun tamamen siyasî ve içtimai olduğunu, din ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını ve şimdiye kadar çıkarılan devrim kanunlarından biri olduğunu açıkladı (a.g.e., III, 302-304). Daha sonra 27 Mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanunoy birliğiyle kabul edildi. Altı maddeden oluşan kanuna göre hafta tatili otuz beş saatten az olmamak üzere cumartesi saat 13.00'ten itibaren başlayacaktı (*Türkiye Cumhuriyeti Kanunları*, I, 257-259). Böylece 1924'te millî ve iktisadî bağımsızlığın bir ispatı gibi görülen cuma tatili uygulamasına siyasî, iktisadî ve içtimai bakımdan yakın ilişki içinde bulunan Batı dünyası ile bütünleşme mecburiyeti gerekçe gösterilerek son verilmiş oldu.

Hafta tatilinin cumadan pazara alınması, cuma tatilinin menşeyinin İslâmiyet'e dayandığını zanneden bazı kesimlerde büyük telâş uyandırdı. Bu arada kanun basında tartışıldı. İnkılâpları destekleyen gazeteler kanunu olumlu karşıladılar. *Kurûn* gazetesinde 2 Haziran 1935 tarihinde yayımlanan imzasız bir makalede hafta tatilini dinî açıdan ele alanlar eleştiriliyor ve İslâmiyet'te cuma gününün tatil olacağına dair bir hüküm bulunmadığı ileri sürülüyordu. Gazeteler, ilk defa 2 Haziran 1935'te uygulanan pazar tatilinin cuma tatilinden daha neşeli geçtiğini haber veriyordu. Ancak bazı müslümanlar arasında pazar gününün hafta

tatili yapılmasına karşı oluşan muhalefet günümüze kadar devam etmiştir.

Hafta tatili uygulaması bu şekliyle 1974 yılına kadar devam etti. Resmî kurumların cumartesi yarım gün çalışmasının faydalı olmadığı kanaatiyle bu tarihte yeni bir düzenlemeye gidildi. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nda değişiklik yapan 12 sayılı kanun hükmünde kararname ile (*TC Resmî Gazete*, sy. 14.901) haftalık çalışma süresi 39 saat-ten kırk saate çıkarıldı. Cumartesi ve pazar günlerinin de tam gün olarak tatil edilmesi kararlaştırıldı. Bakanlar Kurulu'nun 29 Haziran 1974 gün ve 7/8519 sayılı kararıyla çalışma saatleri yeniden düzenlendi. 1 Temmuz 1974 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülen bu karara göre cumartesi ve pazar günleri resmî hafta tatili oluyor, buna karşılık diğer günlerin çalışma saatleri arttırılıyordu (*TC Resmî Gazete*, sy. 14.932). 12 Eylül 1980 askerî harekâtından sonra oluşturulan Millî Güvenlik Konseyi'nin kabul ettiği 17 Mart 1981 gün ve 2429 sayılı Ulusal Bayramlar ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun'la, 27 Mayıs 1935 gün ve 2739 sayılı kanun ve bu kanunda değişiklik yapan kanunlar yürürlükten kaldırıldı. Adı geçen kanunun üçüncü maddesinin ikinci fıkrası ile resmî kurumların cumartesi ve pazar olmak üzere haftada iki gün tatil yapmaları usulü aynen benimsendi. Diğer iş yerlerinde ise yine eskiden olduğu gibi yalnız pazar günleri hafta tatili uygulanmasına devam edilecekti (*TC Resmî Gazete*, sy. 17.284).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *HH*, nr. 16297; BA, *İrade-Dahiliye*, nr. 380, 2482; BA, *Cevdet-Dahiliye*, nr. 1484; BA, *BEO*, *Aynıyatı Defteri*, nr. 766, s. 162; nr. 767, s. 46; BA, *Buyrukları Defteri*, nr. 3, s. 54; BA, *D.BŞM.SHM*, nr. 19830, 20111; TSMA, nr. E 5381; *TBMM Zabıt Ceridesi*, II. Devre, IV, 640-688; V. Devre, III, 1-4, 302-304; Çehşiyârî, *el-Vüzerâ ve'l-küttâb*, s. 25, 166; Şâbüştî, *ed-De-yârât* (nşr. C. Avvâd), Beyrut 1406/1986, s. 119; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 91; Lutfî, *Târih*, III, 172-173; IV, 100; V, 55; 1730 *Patrona Halil İhtilâli Hakkında Bir Eser: Abdî Tarihi* (nşr. Faik Reşit Unat), Ankara 1943, s. 28-29; Emin Efendi, *Menâkıb-ı Kethüdâzâde*, İstanbul 1294, s. 18; Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul* (haz. Niyazi Ahmet Banoğlu), İstanbul, ts. (Ter-cüman 1001 Temel Eser), s. 200-201; *Düstur*, Üçüncü tertip, Ankara 1931, V, 516-518; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkışaflı*, İstanbul 1936, s. 112-115; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul 1946, s. 97-99; Mez, *el-Hağâretü'l-İslâmiyye*, I, 149; S. D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1968, s. 111 vd.; Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı 1550-1557*, Ankara 1972, I, 4,

157-160; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 43; M. M. Ahsan, *Social Life under the Abbasids*, London 1979, s. 283-286; Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Ankara 1979, s. 157-158; *Türkiye Cumhuriyeti Kanunları* (haz. Fahri Çoker), İstanbul, ts., I, 257-259; Ayşe Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara 1982, s. 33-34; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 22-23, 40; Ebû'l-Alâ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an* (trc. Muhammed Han Kayanî v.dğr.), İstanbul 1987, VI, 277; *Yürürlükteki Kanunlar Külliyyatı*, Ankara 1989, IV, 5223-5225; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 62-64; Recep Çetintaş, *Devlet, Siyaset, İbadet Üçgeninde Cuma Namazı*, İstanbul 1995, s. 373-378; *Takvîm-i Vekâyî*, sy. 136, İstanbul 1919 Cemâziyelâhîr 1252 (1 Ekim 1836); sy. 167 (14 Rebîülâhîr 1254/7 Temmuz 1838); sy. 194 (26 Zilhicce 1255/2 Mart 1840); *Vakit*, İstanbul 5 Kânunusânî 1340, s. 4; İhsan [Sungul], "Cuma ve Pazar Tatili", *Hayat*, VI/145, İstanbul 1929, s. 1; *Kurûn*, İstanbul 28 Mayıs, 2-3 Haziran 1935; *Yeni Asır*, İzmir 28-29 Mayıs 1935; Mihail Avvâd, "el-'Uşletü'l-üşbü'yye", *MMAdm*, XVIII/1-2 (1362/1943), s. 52-58; Cemal Tukin, "Yakın Çağ Tarihimizde Hafta Tatili", *TD*, I/1-2 (1950), s. 139-144; *TC Resmî Gazete*, sy. 14.901 (31 Mayıs 1974); sy. 14.932 (1 Temmuz 1974); sy. 17.284 (19 Mart 1981); *Hürriyet*, İstanbul 25, 28 Mayıs, 1 Haziran, 6-7 Temmuz 1974; 19 Mart 1981; Pakalın, I, 308-310; Hayreddin Karaman, "Cuma", *DİA*, VIII, 85.

CEVDET KÜÇÜK

İslâm Hukuku. İslâm geleneğinde tatille ilgili olarak bayram kavramı vardır; ramazan ve kurban bayramları yıllık, cuma da haftalık bayram günleridir. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettiğinde halkın İranlılar'dan alınma Nevruz ve Mihrican adlı iki bayramı kutladığını görmüş ve, "Allah sizin için bu iki günü daha hayırlı iki günle, kurban ve ramazan bayramları ile değiştirdi" demiştir (Ebû Dâvûd, "Şalât", 245; Nesâî, "Şalâtü'l-İdeyn", I). Ayrıca kurban ve ramazan bayramlarının dışında haftalık olarak cumanın Allah'ın müslümanlara tahsis ettiği bir bayram günü olduğunu ifade etmiştir (İbn Mâce, "İkâme", 83). Buna göre cuma müslümanların bir kutlama ve ibadet günüdür; bu günde şartlarına sahip olanların cuma namazını eda etmesi farzdır. Dolayısıyla cuma gününün inanlar katında diğer günlerden farklı ve önemli bir yeri vardır (bk. CUMA). Ancak İslâmî gelenekteki cuma, Yahudilik'teki cumartesi gününde olduğu gibi zorunlu bir tatil ve istirahat günü değil cuma namazının topluca kılındığı bir ibadet günü olarak anlaşılmıştır. İmam Mâlik, ashap-tan bir kısmının, yahudi ve hristiyanların cumartesi ve pazar günleri yaptığı gibi kişinin cuma günü işi terketmesini mekruh gördüğünü rivayet etmektedir (Ebû Bekir et-Turtuşî, s. 286).

İSLÂM KONFERANSI TEŞKİLATI'NA ÜYE DEVLETLERDEN HAFTA TATİLİNİ CUMA GÜNÜ YAPANLAR

1. Bahreyn	9. Libya
2. Birleşik Arap Emirlikleri	10. Pakistan
3. Cezayir	11. Sudan
4. Filistin	12. Suriye
5. Irak	13. Tunus
6. İran	14. Uman
7. Katar	15. Ürdün
8. Küveyt	16. Yemen

Bu ülkelerden Birleşik Arap Emirlikleri'nde ayrıca perşembe öğleden sonra, Cezayir'de pazar, Küveyt ve Bahreyn'de perşembe, Tunus'ta cuma-cumartesi öğleye kadar ve pazar tam gün tatildir.